

20. KOTLIAR, M.F. (ed.) (1990) *Torhivlia na Ukraini. XIV – seredyna XVII st.: Volyn i Naddniproshchyna. Zb. dokumentiv i materialiv*. Kyiv: Naukova dumka.
21. CHORNYI, M. (2012) Halytski zemli u konteksti skhidnoi polityky Tevtonskoho Ordenu ta antyosmanskykh khrestovykh pokhodiv XV st. *Yelysavet. Zbirnyk naukovykh prats Kirovohrads'koho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Istorychni nauky*. 1. 402–420.
22. SHESTOPAL, A.V. (2007) *Skarby Cherkashchyny*. Cherkasy: Vyd. Androshchuk P.S.
23. GORSKI, K. (1933) *Historja polityczna Torunia do roku 1793*. Torun: Drukarnia robotnicza w Toruniu.
24. KOPICKI E. (1995) *Ilustrowany Skorowidz pieniedzy Polskich i z Polska Związanych*, Warszawa, Czesz 2. 657 s.
25. ORLYK, V. (2016) A Coin Hoard of Pre-Reform Shillings of the Grand Master Michael Küchmeister von Sternberg Found in Chernihivschyna. *Acta Archaeologica Lodziensia*, 62, 93–97.
26. ORLYK, V. (2012) False Coins of the Teutonic Order State in Prussia in the currency of South-Rus Lands of the Lithuanian Grand Duchy. In:

- K. Filipow, B. Kuklik (eds.) *Pieniadz i systemy monetarne wspolne dziedzictwo Europy: Białoruś-Bulgaria-Czechy-Litwa-Lotwa-Moldawia-Polska-Rosja-Rumunia-Słowacja-Ukraina. Studia i materialy*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Numizmatyczne-Zarząd Główny, 112–115.
27. ORLYK, W. (2017) Rządki wariant szeląga Zakonu Krzyżackiego z Teofipolskiego skarbu. *Biuletyn Numizmatyczny*, 4 (388), 258–263.
28. ORLYK V. (2015) Teutonic Order and the Battle on the Vorksla River in August, 1399 (Numismatic Aspect). In: K. Filipow (ed.) *Pieniadz a propaganda. Wspolne dziedzictwo Europy: Białoruś-Bulgaria-Czechy-Litwa-Lotwa-Moldawia-Polska-Rosja-Rumunia-Słowacja-Ukraina. Studia i materialy*, 100–104.
29. PASZKIEWICZ, B. (2009) *Brakteaty – pieniadz średniowiecznych Prus*. Wrocław: Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego.
30. THEINER, A. (1860) *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis*. T. 1. Romae: Typis Vaticanis.

Надійшла до редколегії 19.01.2018

V. Orlyk, Dr. habil. (History), Prof.
Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

NUMISMATIC RELICS OF TRADING AND MILITARY RELATIONS OF THE RUSSIAN LANDS OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA WITH THE STATE OF THE TEUTONIC ORDER IN PRUSSIA

The relations of the Ukrainian medieval lands with the state of the Teutonic Order in Prussia left the relics in the documentary sources of the second half of the XIII century – beginning of the XVI century. However, the relations of the Ukrainian medieval lands with the State of the Teutonic Order in Prussia should have been left not only in written sources. Similar relations, even if they were occasional, left a sufficient number of numismatic sources in the cultural layers of the settlements. In this case, we have the Teutonic coins, lost by their owners.

Keywords: Teutonic Order, coins, numismatic sources, the Ukrainian medieval lands, the Grand Duchy of Lithuania.

УДК 94(4):32.019.5(410.1/5)"1562/1564"

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2018.136.1.12>

А. Прохорова, асп.
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Одеса

ДИПЛОМАТИЧНІ ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ЛОНДОНА ТА ПАРИЖА ПІД ЧАС АНГЛО-ФРАНЦУЗЬКОЇ ВІЙНИ (60-ТІ РР. XVI СТ.)

Досліджено дипломатичні взаємовідносини між англійським королівством і гугенотами під час англо-французької війни 1562–1564 рр., їхній вплив на зовнішню політику Англії та Франції. Проаналізовано головні напрями дипломатичних відносин елізаветинських політиків із французькими протестантами, з'ясовано чинники та обставини поразки гугенотів у битві при Дре та зміну курсу у дипломатичних відносинах між країнами. Також простежується хід і результати війни 1562–1564 рр. З'ясовано, що поразка для Англії в цьому військовому конфлікті надалі мала позитивні наслідки. Для Єлизавети I стало очевидним, що Англія не повинна була в майбутньому розраховувати на підтримку іноземних протестантських сил. Країна змогла переформатувати свою політику і провести переоцінку зовнішньополітичних пріоритетів, що в довготерміновій перспективі виявилось ефективним.

Ключові слова: зовнішня політика, Като-Камбрезійський договір, англо-французькі відносини, битва при Дре, англо-французька війна 1562–1564 рр.

У другій половині XVI ст. в Англії та Франції дедалі більшу роль відігравали протестанти, а конфесійний чинник, який вийшов на перший план у суспільному житті, яскраво відобразився і в зовнішній політиці держав. Саме він сприяв створенню союзів, що укладалися між монархами та релігійними угрупованнями в інших країнах. У боротьбі католицизму і протестантизму міжнародні альянси ставали основою військово-релігійних союзів, на зразок того, що був укладений між Англією і французькими гугенотами на початку 60-х рр. XVI ст.

На цей час Франція стояла на порозі громадянських війн. Зростанню внутрішніх смут сприяли не тільки наслідки зрушень соціально-економічного характеру, але й зміни в політичній надбудові країни (після смерті Генріха II великий політичний вплив отримали герцоги Гізі).

Незважаючи на те, що домінування Гізів при королівському дворі зробило можливим зближення Єлизавети I та французьких протестантів, Франція на той час представляла найбільшу загрозу для Англії. Королева Шотландії Марія Стюарт була заміжня за французьким принцом і надалі висувала претензії на англійський престол. Франція також була незадоволена втручанням Англії у її внутрішні справи і таємною підтримкою гугенотів. Із цього приводу у членів Таємної ради були різні

погляди, які не дозволяли виробити чіткої позиції, що ускладнювало і так непросту ситуацію.

Актуальність теми дослідження обумовлена тією значною увагою, що приділяється в сучасних суспільних науках проблемам англійської зовнішньої політики на початку 60-х рр. XVI ст., які відіграли суттєву роль у перетворенні країни на провідну світову державу. Разом із тим, утворення союзу між Англією і французькими гугенотами дозволяє простежити початок формування нової дипломатичної обстановки у Західній Європі другої половини XVI ст., та допоможе краще усвідомити суть впливу політичних процесів на формування сучасної західної цивілізації. Неабиякого значення актуальності дослідження цієї теми додає те, що в українській історіографії практично немає традиції вивчення зовнішньої політики Англії та Франції раннього нового часу.

Мета статті – дослідити вплив відносин між англійським королівством і гугенотами у другій половині XVI ст. на зовнішню політику Англії та Франції.

Відповідно до визначеної проблеми, основні завдання статті такі:

- висвітлити дипломатичні взаємовідносини між Англією та французькими гугенотами в період англо-французької війни 1562–1564 рр.;

- з'ясувати, як поразка гугенотів у битві при Дре позначилася на подальших стосунках між Англією та французькими гугенотами;

- проаналізувати, як англо-протестантський союз вплинув на політику Англії та Франції у другій половині XVI ст.;

- показати перебіг військового конфлікту Англії із Францією у 1562–1564 рр.

Підвалини майбутніх змін у політичному курсі Англії почали формуватися на початку 60-х рр. XVI ст., коли склався новий вузол англо-французьких суперечностей, що вилився в 1562 р. у військовий конфлікт. Насамперед загостренню дипломатичних відносин між двома державами посприяла проблема, що виникла в перші роки правління Єлизавети – легітимізація її королівського титулу та забезпечення національної безпеки [1, с. 119]. Марія Стюарт, онука Генріха VIII, оголосила про свої претензії на престол Англії, сподіваючись на реалізацію своїх прав. Чоловік Марії Стюарт, король Франції Франциск II, підтримував домагання королеви, але через його ранню смерть Марії довелося повернутися на свою батьківщину Шотландію, хоча у Франції залишилося багато впливових прихильників. Гізи, які встановили контроль над урядом Франції, відкрито заявили, що будуть домагатися англійського престолу для своєї племінниці [2, с. 37].

Давній англо-французький антагонізм залишав Марії Стюарт реальні надії на престол Англії. Королева Єлизавета не тільки наполягала, вона домагалася відмови Марії Стюарт від англійської корони. У претензіях шотландської королеви Єлизавета I вбачала можливість встановлення французького домінування в Англії.

Іншим, не менш вагомим питанням, була втрата останньої англійської території у Франції – порту Кале. Франція контролювала всю північну берегову лінію і становила серйозну загрозу для Англії. У дипломатичному листуванні раз по раз виникали скарги на заворушення в Нормандії між англійцями та французами на ґрунті релігії [5, № 236].

Також Франція надавала військову допомогу Шотландії під час конфлікту між Англією та її північним сусідом (1559–1560). Французи оголосили про намір допомогти шотландцям придушити повстання лордів Конгрегації. Замість того, щоб чекати висадки французьких військ у Шотландії, Єлизавета сама відправила війська до Шотландії та змусила французькі сили в Лейті вести переговори. 6 липня 1560 р. в Единбурзькому договорі було зафіксовано, що всі англійські та французькі війська вийдуть із Шотландії, а Марія Стюарт відмовиться від використання герба та титулу Англії [2, с. 39].

Зовнішня політика Єлизавети полягала в тому, щоб прибрати французів із Шотландії, а метою французької політики було тримати англійців і гугенотів подалі одне від одного. Саме англо-шотландський конфлікт став початком прямих англо-французьких військових дій. Англія прагнула скористатися у своїх суто практичних цілях виступом національно-релігійного руху.

Убивство протестантської громади у Басі в 1562 р. прихильниками герцога Гіза призвело до першої релігійної війни між католиками та гугенотами Франції. На той час лідером французьких протестантів був принц Конде. Існувала велика ймовірність, що Іспанія, Савойя та інші католицькі країни прийдуть на допомогу французьким католикам. Само собою вважалося, що Єлизавета, як єдина протестантська королева, мала допомогти гугенотам.

Як і у випадку із Шотландією, політична нестабільність у Франції стала однією з передумов залучення Англії у французькі справи. Початок гугенотських війн

зменшив тиск Франції на Англію. Англійські політики намагалися повернути на свою користь виступи гугенотів у Франції.

Одним із тих, хто мав чітку позицію щодо співпраці з гугенотами у Франції, був англійський посол у Франції (1559–1563) сер Ніколас Трогмортон. Перебуваючи у Парижі, він закликав королеву скористатися заворушеннями у Франції та виступити на боці протестантів.

У квітні 1561 р. він робив акцент на суто англійських інтересах, та заявляв, що ніщо так добре не послугує цілям корони, як підтримка протестантів. Трогмортон убачав, що для поліпшення спокою королеві слід доброзичливіше ставитися до французів, щоб змусити їх повірити в те, що вони перебувають у повній безпеці, і саме це зіграє Єлизаветі на руку. Це найзручніший спосіб отримати перевагу, якщо вони (французи) загрузнуть у повстаннях у себе вдома [4, № 151].

Ніколас Трогмортон не припиняв запевняти королеву, що католицька Європа готує змову, щоб винищити протестантів, а її обов'язок стати на чолі протестантської віри. Він був переконаний, що єдина надія на виживання протестантів у Європі це підтримка гугенотів у Франції. Його пропозиції до Єлизавети I об'єднатися з гугенотами в Таємній раді було приділено мало уваги. Королева була відверто невдоволена такою наполегливістю свого підданого.

Коли на початку 1562 р. вибухнула перша релігійна громадянська війна, листи Трогмортон до Єлизавети I продовжували бути сповненими порад та рекомендацій, навіть вимог щодо втручання у французькі справи на боці протестантів, але тепер він робив наголос на загальнопротестантських інтересах [5, № 834, 849, 934].

В оточенні королеви були прибічники та противники прямої англійської інтервенції. Проти виступали католицькі лорди та У. Сесіль. Він вважав слушним надання принцу Конде опосередкованої допомоги через фінансування найманих німецьких військ [5, № 367].

За свідченнями послів Англії, у гугенотів Франції зростало бажання примиритися із королівською владою. Гугеноти, у свою чергу, підозрювали англійців у прагненні домовитися із Катериною Медичі та залишити їх один на один із католиками. Листування Трогмортон та Сесіля якраз і свідчило про те, що їхні підозри були безпідставними.

Справі досягнення злагоди між королівською владою та гугенотами посприяв сер Генрі Сідні, який прибув до Парижа наприкінці квітня 1562 р. Спільно з Трогмортонем він повинен був запропонувати посередництво Єлизавети. Успіху цей візит не мав, хоча й посилив зв'язки між гугенотами й англійськими політиками. Звісно, виникало питання про силове втручання на боці гугенотів у релігійну війну у Франції [1, с. 120].

За повідомленнями англійського посла в Іспанії Чалонера, Король Філіп II збирався допомогти партії Гізів. Посол побоювався, що війська Франції прийдуть у Наварру та Нідерланди. На його думку, у відносинах із протестантською партією необхідно ухвалити швидкі рішення [5, № 2]. Проте вже до кінця місяця в листі до Трогмортону він висловив свої сумніви в тому, що король Іспанії надішле допомогу [5, № 88].

У червні 1562 р. королеві Єлизаветі приходили повідомлення про умови в таборі принца Конде та перемови з Гізами та Марією Медичі. Один із радників королеви вважав: справи такі заплутані, що врегулювати суперечності миром буде досить проблематично [5, № 232].

Оцінка сил противника була не на користь гугенотів. Англійські послы у Франції доповідали, що Конде слабкий [5, № 247]. Вони були не самотніми в цій думці. По-

сол Англії в Іспанії доповідав, що іспанський двір також переконаний у цьому [5, № 254].

Для Англії було важливо, щоб принц Конде "був на коні". Повалення або поразка принца мали загрозливі наслідки для Англії. Радники вважали, якщо принц Конде програє, то корона Франції буде повністю в руках Гізів, Франція буде всіляко підігравати Іспанії, а в папістів в Англії з'явиться потужний союзник [5, № 337]. Королева вагалася і рішення про відправлення експедиції до Франції кілька разів відкладали.

Англійські війська все ж вступили до Франції, коли від Конде надійшла пропозиція, яка передбачала передачу міста Гавр в обмін на Кале. На початку вересня 1562 р. в Хемтон-Корті була підписана угода між королевою Єлизаветою, принцом Конде та Лігою реформ про надання французьким гугенотам військової допомоги [12, с. 118]. Принцу Конде були обіцяні англійські війська (6 тис. солдат) і кредит у 140 тис. крон. Англія могла повернути собі Кале, Дьеп та Гавр.

Для французького уряду ця звістка стала джерелом більшого занепокоєння, ніж будь-яке інше питання. Ці міста, завдяки їх становищу, були основними джерелами для Франції, без яких ні Париж, ні Руан не могли бути вільними. Зважаючи на це, Гавр-де-Грейс як порт був більш затребуваний для Франції, ніж Кале.

Серед командуючих армією протестантів стався розкол. Конде бажав повернутися в Париж, який на цей час обходився без своїх гарнізонів, Коліньї хотів іти у Нормандію в надії з'єднатися з англійцями в Гаврі, та спробувати знов оволодіти Руаном та Дьепом [11, с. 98].

Герцог Гіз змінив плани (він сподівався вирушити проти англійців у Гавр), коли зрозумів, що принц Конде залишає Орлеан і йде на Париж. За словами Ла Нуйе, принц мав намір тільки налякати жителів, щоб зчинити тиск на уряд [10, с. 654–655]. Гіз розгорнув свою армію, щоб повернутися на допомогу столиці, але виникли складнощі: вдарили морози, дні стали короткими, по дорогах важко було йти [5, № 1078]. Стан королівської армії було поганим; солдати були розсіяні і дезорганізовані. Більш того, всюди вирувала чума. Катерина Медічі і Гіз послали брата маршала Бріссака в протестантський табір поблизу Етампа, щоб урегулювати конфлікт [13, с. 171].

Хоча, за свідченнями послів Англії, у гугенотів Франції зросло бажання примиритись із королівською владою [5, № 1095, 1098], Конде відмовився від пропозиції і попрямував у бік Парижа. Єдина перевага, яку принц отримав, полягала в тому, що він зміг наблизити свої сили до міста. Тепер він або повинен був битися з малою надією на перемогу, не кажучи вже про взяття Парижа, або погодитися на умови свого ворога [5, № 1183, 1238]. Армії Конде не вистачало коштів, а Єлизавета не поспішала з виплатами. До цього часу у принца було ледь 7 тис. осіб, тоді як у його супротивників було 15 тис. [5, № 1195]. Конде відступив до Шартру, переслідований на відстані близько п'яти ліг герцогом Гізом та зупинився біля Монфора недалеко від Евре [5, № 1276, 1278]. Королівська армія, нараховуючи 14–16 тис. піхоти, 2 тис. кавалерії та 20 гармат, перейшла р. Евре біля м. Дре і змусила армію принца Конде прийняти бій.

Битва при Дре розпочалася не відразу. Кілька годин дві армії стояли і дивилися одна на одну, нічого не роблячи. За словами Ла Нуйе, це сталося через те, що впродовж двох сторіч дві французькі армії вперше зіткнулися одна з одною, й у кожного були друзі і брати з іншого боку, і вони боялися почати те, що, без сумніву, стане першим актом у великій трагедії [14, с. 654–655].

Принц Конде, примушений проти своєї волі до бою, спішно будував свою армію у бойовий порядок. Бій три-

вав п'ять годин, але проти звичаю, йому не передували бій стрілецьких ланцюгів. Принц Конде і Коліньї не зуміли правильно використати ні свою піхоту, ні свою артилерію, вони вивели свою кавалерію з-під прикриття піхоти, тому кожен рід військ, позбавлений підтримки інших сил, бився окремо. Герцог Гіз, навпаки, розмістив свої гармати та свої війська таким чином, щоб відбити у ворога бажання атакувати його позиції. Він збільшив свої сили за рахунок взаємодії родів військ, очікуючи вирішального моменту для удару по вже розладнаному ворогу. У підсумку герцог Гіз переміг сили гугенотів [14, с. 454].

У ході баталії був убитий маршал Сент-Андре, також був важко поранений англійський посол. Втрати протестантів охоплювали близько 800 дворян і майже 6 тис. піхоти. Втрати королівської армії становили близько 2 тис. осіб. За оцінками учасників, це була одна з найбільш кровопролитних битв того періоду. Амбруаз Паре, хірург, посланий із Парижа до поранених, описав це так: "...бачив землю завдовжки з лігу, повністю покриту трупами" [3, с. 324].

У цьому зіткненні католиками був захоплений принц Конде, а маршал Монморансі – протестантською партією. Програв битви був для гугенотів катастрофою, тому що він зірвав зусилля Коліньї для возз'єднання з англійцями в Гаврі і змусив його повернутися в Орлеан.

Французькі протестанти потребували грошей, а війська Коліньї мали заборгованість із платні (піхота останні три місяці обходилася без заробітної плати). Згодом Д'Андело заявляв, що рейтарі не стануть його терпіти й не покинуть Францію, якщо їм не заплатять.

Передбачливе зволікання і скупа політика Єлизавети Англійської врешті-решт були фатальними. Становище людей було вкрай важким, Франція потерпала від розбійництва (особливо відзначилися німецькі найманці), а Іспанія дедалі більше втручалася у французькі справи. Як доповідав Томас Сміт, у французькому дворі підозрювали, що король Іспанії та королева Єлизавета дійшли згоди, і що він був би задоволений тим, що королева веде війну із Францією для повернення Кале [6, № 437].

Важке внутрішнє становище країни, зовнішні чинники (англійська присутність та небезпека з боку Іспанії) змусили гугенотів не тільки змінити свої плани, а й об'єднатися зі своїми противниками. 19 березня 1563 р. був підписаний Амбуазький мир між гугенотами та католиками Франції. Об'єднання католицьких та гугенотських сил ознаменувалося тим, що старі домовленості між Англією та французькими гугенотами втратили чинність. Французи на повернення Кале вже не погоджувалися.

Ще на початку 1563 р. Сміт заявляв: якщо французи повернуть Кале його королеві, то вона здасть Гавр-де-Грейс і Дьеп з усім, чим володіють англійці в Нормандії [8, № 319]. Французи не погоджувалися на цю пропозицію. Представники Карла IX звертали увагу на те, що з огляду на договір 1559 р., у якому встановлювалося: якщо впродовж терміну дії договору англійці придбали інші володіння в цьому королівстві, то вони відразу втратили б своє право на Кале; тому французи стверджували, що англійці, окупувавши Гаврі-де-Грейс, були позбавлені будь-якого права на Кале [8, № 323].

Вектор своєї політики змінив принц Конде. Він почав заявляти, що ніколи не погоджувався з передачею Гавру королеві Єлизаветі, що він також ніколи не домовлявся щодо повернення Кале; і якщо вона не віддасть Гавр, то він стане одним із перших, хто озброїться проти неї [6, № 458]. Сміт повідомляв, що у французькому дворі немає інших розмов, окрім як про війну з Англією. Французи вимагали від англійців повернути Гавр і вивести війська із Франції [6, № 458].

Бажання французького двору вигнати англійців було фактично замасковано в 4-й статті Амбуазького миру, де йшлося про те, щоб вигнати чужинців з королівства. Амброуз Дадлі, граф Уорик вважав, що англійці (як і німецькі рейтарі) належать до іноземців, які мають триматися подалі від Франції [6, № 499].

Жорстка позиція французької сторони пояснювалася двома основними причинами: по-перше, з погляду Франції саме англійці були першими, хто порушив Катокамбрезійські домовленості, по-друге, захоплення Гавру мало величезне значення для Франції, особливо в Нормандії, де Гавр був дверима, через які відбувалося все – рух і торгівля, причому не тільки в Руані, а й у Нормандії і в більшій частині Франції.

Англійський гарнізон у Гаврі опинився у скрутному становищі. Зміцнення Гавра вимагало значного розширення і ремонту, щоб витримати тривалу облогу. Амброуз Дадлі, граф Уорик мав лише 5 тис. осіб, щоб захищати місто [6, № 680]. На початку червня у місто проникла чума, яка на той час вирувала в Європі. Умирало 500 людей на тиждень. В середині липня граф Уорик доповідав, що в нього лише 1,5 тис. солдатів [6, № 952]. Багато помиало через відсутність харчів. Один із клериків міста писав, що "головна надія ворога на те, щоб узяти це місто, спирається на голод" [6, № 676].

У французів теж виникли великі складнощі при облозі Гавр-де-Грейсу. Місцевість була оточена болотами на милу і морськими водоймами, які були прорізані недоступними каналами. На березі моря була лише смуга з піску близько тридцяти ярдів [8, № 336].

Попри все, французи збиралися штурмувати місто. У них була батарея із сорока гармат, стіни міста буквально валилися під французькими бомбардуваннями. Незважаючи на те, що Дадлі записягався оборонятися до кінця, 28 липня 1563 р. місто було здано. Французи так бажали здихатися англійців, що погодилися на досить почесні умови капітуляції для останніх [6, № 1081].

Королева Єлизавета не могла повірити, що її розгромили. Звісно, за таких обставин вже ніякої мови про повернення Кале не було. З осені розпочалися складні та виснажливі перемовини. Головним каменем спотикання була реституція Кале. Французи наполягали на тому, що вони звільнені від своєї обіцянки через дії королеви Англії щодо Гавру. Єлизавета, зі свого боку, не хотіла погоджуватися на мир, якщо її домагання (повернення Кале) не будуть виконані [8, № 347].

Прийти до консенсусу заважали тисячі піратських нападів, через які перервалася торгівля у протоках Пад-Кале та Ла-Манш [8, № 348]. Складнощі в переговорах були ще і в тому, що Єлизавета бажала 400 тис. крон в обмін на Кале, французька сторона погоджувалася тільки на половину [7, № 289].

Так, 11 квітня між Єлизаветою I та королем Франції Карлом IX був підписаний мир у м. Труа. Англія відмовлялася від своїх претензій на Кале в обмін на 222 тис. крон. Обидві сторони записягалися не зазіхати на територію іншої країни або допомагати будь-кому у вторгненні [7, № 307]. Фактично, цей договір означав, що були втрачені останні надії на повернення Кале та було покладено край зазіханням Англії на французькі землі.

Таким чином, втрата на початку 60-х рр. XVI ст. порту Кале та політична нестабільність Франції посприяли тому, що Єлизавета I намагалася повернути на свою користь виступи гугенотів й укласти з ними союз. Оскільки, по-перше, повалення принца Конде загрожувало тим, що корона Франції буде повністю в руках Гізів, а у католиків в Англії з'явиться потужний союзник. По-друге, за надання англійською королевою французьким гугенотам військової допомоги, принц Конде обіцяв повернути Англії

порт Кале. Це було вагомим аргументом для англійської королеви – Кале, як і Гавр, завдяки їх положенню, були важливими морськими портами Франції.

Поразка при Дре скасувала домовленості між Англією та французькими гугенотами. Попри все бажання Єлизавети повернути Кале, вона вже не могла цього зробити. Її скупа політика з гугенотами поступово відстохнула їх.

Програш Англії в англо-французькій війні 1562–1564 рр. став болючим ударом для Єлизавети, але ця поразка для країни незабаром мала позитивні наслідки. Для англійської королеви стало зрозумілим, що немає сенсу сподіватись на подальшу допомогу протестантських сил з інших держав в англійській справі. Країна могла відійти від політики, яку проводила, та здійснити переорієнтування зовнішньополітичних пріоритетів, що посприяло формуванню нового курсу країни в майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Дьомін О.Б. Біля витоків англійського атлантизму. Зовнішня політика Англії кінця 50-х – кінця 80-х років XVI ст. / О.Б. Дьомін. – О. : Астропринт, 2000. – 359 с.
2. Петросян А.А. Эдинбургский договор 1560 г. / А.А. Петросян // Англия в эпоху абсолютизма (статьи и источники) / под ред. Ю.М. Сапрыкина. – М. : Изд-во МГУ, 1984. – С. 31–68.
3. Ambroise Paré. Oeuvres complètes. Tom. 3: Revues et collationnées sur toutes les éditions, avec les variantes / Ambroise Paré. – Geneva : Slatkine Reprints, 1970. – 724 p.
4. Calendar of State Papers. Foreign Series of reign of Elizabeth // Diplomatic correspondence of reign of Elizabeth in 1561–1562 / ed. Joseph Stevenson. – L. : Longman, Green, Longman & Roberts, 1866. – Vol. 4. – 689 p.
5. Calendar of State Papers. Foreign Series of reign of Elizabeth // Diplomatic correspondence of reign of Elizabeth in 1562 / ed. Joseph Stevenson. – London: Longman, Green, Longman & Roberts, 1867. – Vol. 5. – 673 p.
6. Calendar of State Papers and Manuscripts, Relating to English Affairs: Existing in the Archives and Collections of Venice, and in Other Libraries of Northern Italy // Diplomatic correspondence in 1559 to 1580. // ed. Rawdon Brown and G. Cavendish Bentinck. – L. : Longman, Green, Longman & Roberts, 1890. – Vol. 7 – 732 p.
7. Calendar of State Papers. Foreign Series of reign of Elizabeth // Diplomatic correspondence of reign of Elizabeth in 1564–1565 / ed. Joseph Stevenson. – London: Longman, Green, Longman & Roberts, 1870. – Vol. 7 – 605 p.
8. Calendar of State Papers and Manuscripts, Relating to English Affairs: Existing in the Archives and Collections of Venice, and in Other Libraries of Northern Italy // Diplomatic correspondence in 1559 to 1580. // ed. Rawdon Brown and G. Cavendish Bentinck. – L. : Longman, Green, Longman & Roberts, 1890. – Vol. 7 – 732 p.
9. Daval G. Histoire de la Réformation à Dieppe, 1557–1657 / G. Daval, J. Daval. – Rouen : Imprimerie de Esperance Cagniard, 1878. – T. 1. – 292 p.
10. Discours politiques et militaires du seigneur de La Noue. Nouvellement recueillis et mis en lumière. – Basle : Imprimerie de Francois Foret, 1587. – 710 p.
11. Knecht R.J. The French Civil Wars, 1562–1598 / R.J. Knecht. – N. Y. : Routledge, 2014. – 356 p.
12. Neale J.E. Queen Elizabeth I / J.E. Neale. – Chicago Review Press, 2014. – 446 p.
13. Sutherland N.M. Princes, Politics and Religion, 1547–1589 / N.M. Sutherland. – L. : Hambledon Continuum, 1984. – 258 p.
14. Thompson J.W. The Wars of Religion in France 1559–1576. The Huguenots, Catherine de Medici and Philip II / J.W. Thompson. – Chicago : The University of Chicago Press, 1909. – 156 p.

References

1. Diomin, O.B. (2000) Bilja vyotokiv anhliiskoho atlantyzmu. Zovnishnia polityka Anhlii kintsia 50-kh – kintsia 80-kh rokov. Odesa : Astropynt.
2. Petrosyan, A.A. (1984) Edinburgskij dogovor 1560 g. In: Yu.M. Saprykin, ed. *Angliya v epokhu absolyutizma (stat'i i istochniki)*. Moscow : Izdatel'stvo MGU, pp. 31–68.
3. Paré, A. (1970) Oeuvres complètes. T. 3: Revues et collationnées sur toutes les éditions, avec les variantes. Geneva: Slatkine Reprints.
4. ANON (1866) Calendar of State Papers. Foreign Series of reign of Elizabeth. In: J. Stevenson, ed. *Diplomatic correspondence of reign of Elizabeth in 1561–1562*. Vol. 4. London : Longman, Green, Longman & Roberts.
5. ANON (1867) Calendar of State Papers. Foreign Series of reign of Elizabeth. In: J. Stevenson, ed. *Diplomatic correspondence of reign of Elizabeth in 1562*. Vol. 5. London : Longman, Green, Longman & Roberts.
6. ANON (1869) Calendar of State Papers and Manuscripts, Relating to English Affairs: Existing in the Archives and Collections of Venice, and in Other Libraries of Northern Italy // Diplomatic correspondence in 1559 to 1580. // ed. Rawdon Brown and G. Cavendish Bentinck. – L. : Longman, Green, Longman & Roberts, 1890. – Vol. 7 – 732 p.
7. ANON (1870) Calendar of State Papers. Foreign Series of reign of Elizabeth. In: J. Stevenson, ed. *Diplomatic correspondence of reign of Elizabeth in 1564–1565*. Vol. 7. London: Longman, Green, Longman & Roberts.

8. ANON (1890) Calendar of State Papers and Manuscripts, Relating to English Affairs: Existing in the Archives and Collections of Venice, and in Other Libraries of Northern Italy. In: R. Brown and G.C. Bentinck, eds. *Diplomatic correspondence in 1559 to 1580*. Vol. 7. L.: Longman. Green, Longman & Roberts.

9. Daval, G., Daval, J. (1878) *Histoire de la Réformation à Dieppe, 1557–1657*. Tome 1. Rouen: Imprimerie de Esperance Cagniard.

10. ANON (1587) *Discours politiques et militaires du seigneur de La Noue*. Nouvellement recueillis et mis en lumière. Basle: Imprimerie de François Foreft.

11. Knecht, R.J. (2014) *The French Civil Wars, 1562–1598*. N. Y.: Routledge, 2014.

12. Neale, J.E. (2014) *Queen Elizabeth I*. Chicago Review Press, 2014.

13. Sutherland, N.M. (1984) *Princes, Politics and Religion, 1547–1589*. L.: Hambledon Continuum.

14. Thompson, J.W. (1909) *The Wars of Religion in France 1559–1576*. The Huguenots, Catherine de Medici and Philip II. Chicago: The University of Chicago Press.

Надійшла до редколегії 28.12.2018

A. Prokhorova, PhD student

Odessa I.I. Mechnikov National University, Odessa, Ukraine

DIPLOMATIC RELATIONSHIPS WITH LONDON AND PARIS DURING OF ANGLO-FRENCH WAR (60-TH XI CENTURY)

The article is dedicated to the diplomatic relationships between the British Kingdom and the Huguenots during the Anglo-French War of 1562–1564 and their influence on the foreign policy of England and France. The author analyzes the main directions of the diplomatic relations of the Elizabethan politicians with the French Protestants, finds out the factors and circumstances of the defeat of the Huguenots in the Battle of Dre and change the course of diplomatic relations between the countries. Also, author observes the course and results of the war of 1562–1564, and concludes that the defeat for England in this military conflict in the future had positive effects. For Elizabeth I became clear that it makes no sense to rely on the further assistance of Protestant forces from other states to the English case. The country could deviate from the policies that it was carrying out, and to re-evaluate its foreign-policy priorities, which contributed to a further new course of the country.

Keywords: Foreign Policy, Cateau-Cambresis treatment, Anglo-French relations, Battle of Dreux, the Anglo-French War of 1562–1564.

УДК 94(3)

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2018.136.1.13>

V. Rubel, Dr. habil. (History), prof.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

"NEOLITHIC REVOLUTION" IN BIBLICAL DESCRIPTION: ATTEMPT OF GEOGRAPHICAL AND CHRONOLOGICAL IDENTIFICATION

The stories of paradise garden, first men living in it, their fall and exile from Eden are fixed in the Bible and considered a sphere of religious and mythological, but not a historical component of the Holy Scripture. Textual analysis of the second chapter of "The Book of Genesis" gives grounds to consider Eden a real geographical object, which limits correspond to the territories of today's Tabriz Valley. Description of paradise garden, where Adam, created by God, was not aware of death and was richly fed, not making any additional efforts, is a peculiar human memory of an era of early pre-Neolithic being. "The exile from Eden" – is an era in history, when "unproblematic" life of primitive men was finished because of lack of the natural resources, quantity of which was deficient for survival. It made people to occupy territories beyond the original range of their existence. The second result of "the exile from paradise" was a curse of Adam, as since then he had to get food "by the sweat of his brow". Modern scientific terminology calls it "Neolithic revolution", i.e. transition from the foraging to the agriculture, when human had to master the art of tilling for growing food. Inverse chronological calculation method of generations of biblical patriarchs allows to date this historical fracture by the first half – the middle of III millennium BC. The third result of "the exile from paradise" was declared loss of human's immortality. The emergence of reproductive economy, when a person began to plow the ground, dig channels, build dams, pasture livestock and in such way "get the daily bread", intensified the development of protoscientific knowledge, which resulted in human's awareness of finality of his personal physical existence. The Bible redefines this fact as the loss of "eternity" by human.

Keywords: The Book of Genesis, Eden, Neolithic revolution, Biblical geography, Biblical chronology.

For the last decades, the problem of source study comprehension of biblical texts regained priority status of humanitarian space. The reason is that ancient Jews, in contrast to their neighbors – Egyptians, Assyrians, Babylonians or Hittites, – did not produce within their traditional culture any excessive desire for historical writing itself, so the function of saving information on the past, which was needed by any folk, became largely derived not from political institutions of royal power and chronicles or annals, created in accordance with their orders, but from religious and cult components of book wisdom. That is why the emergence of historical writing phenomenon of Semitic-speaking inhabitants of the Eastern Mediterranean is traditionally associated with the Bible (Greek – Βίβλια: "The Book") – more precisely with the *Tanakh*¹², which Christian tradition is used to call the Old Testament. The significant

part of its books is a completely productive and representative attempt of Jewish people to fix and save the memory of its past. The indicated parts of the Bible, according to their genre characteristics, may be fully attributed to the tradition of Jewish historical writing, although in form they all were incorporated into the complex of sacred books of the Old Testament. Nevertheless, the historical value of the biblical plot of the first "initial" book *Bərēšīt* (Christ. "Genesis"), including world and human creation, fall from grace, expulsion of the first men, Adam and Eve, from Eden, as well as description of all their posteriors till Noah and the world flood, is still considered to be insignificant, as this bloc of old testament texts is a sphere of primarily religious and mythological, but not the historical, component of the Holy Scripture. However, the author of this article suggests that this part of the Bible may provide historians with valuable information on pre-civilizational era of the mankind's history, if the right source study methodology is applied.

Let's begin with a simple question: what is the heavenly garden of "pleasure" Eden, in which the first man Adam enjoyed carefree life, was unaware of death, and ate well, without any additional efforts? According to the Bible, it is an epoch, when the human did not need to care for artificial food cultivation, when there was unlimited fruitage all

¹² The name of the Judean Holy Scripture *Tanakh* is an acronym. It consists of original phonemes of the official names of the three basic sections of the Old Testament text tradition: *Torah* (Law) + *Nevi'im* (Prophets) + *Ketuvim* (Records) → an acronym TNKh, which is translated as *Tanakh* in old Hebrew pronunciation. It is difficult to date accurately the appearance of the term, but it is believed that the compilers of this name-definition were not ancient, but medieval Judeo-Jewish theologians.